

focuses on the following phenomena: literary character, imperial subject, colonialism, postcolonialism.

Людмила Зарицька

**СІМЕЙНО-ПОБУТОВЕ ЛИСТУВАННЯ ІВАНА ФРАНКА (НА
МАТЕРІАЛІ ЛИСТІВ ДО УЛЯНИ КРАВЧЕНКО): РОЗДУМИ ПРО
ЖАНР**

У статті розглядається сімейно-побутове листування Івана Франка з Уляною Кравченко з погляду жанрових особливостей. Автор приділяє увагу дослідженню індивідуальності стилю епістолярію письменника. Також у дослідженні аналізуються образи автора й адресата.

У XIX-XX столітті розквітуть і самодостатність епістолярної літератури йде від романтизму. Багатство літературних і філософських ремінісценцій. Настроя поліфонічність і художня насиченість. Так характеризує цей період М. Коцюбинська [1, с. 10].

Ще одна дослідниця епістолярного жанру С.Комарова у своїй розвідці виділяє три типи епістолярних текстів, кожен з яких базується на сукупності функціональних, ситуативних та мовних елементів. Це: 1) традиційно-риторичне листування (етикетно-ритуальна спрямованість); 2) емоційно-інтимне листування (емоційний вплив за допомогою інформації інтимного характеру); 3) інтелектуально-емоційне листування (інтелектуальний вплив на реципієнта) [2, с. 8].

Відповідно листи сімейно-побутові відносяться як до першого, так і до другого типу (залежно від виміру їх інтимності).

У. Кравченко згадує у своїх мемуарах «Искренний друг и учитель»: «Занятая правилами Пифагора, с большим изумлением получила я в первых числах ноября письмо, написанное незнакомым, характерным почерком. Это было первое письмо от Ивана Франко. Незнакомый, но близкий по духу, он решил мою судьбу... С того времени началась наша

переписка, которая прекратилась лишь с его смертью в 1916 году», – так описує Уляна Кравченко (Юлія Шнайдер) у свої спогадах про великого митця початок їх листування [4, с. 82].

Починаючи від перших листів І. Франка до Уляни, і завершуючи останніми, можна спостерегти ознаки роману-виховання. Адже Франко і починав листування з нею для того, щоб виховати справжню поетку. Майже в кожному листі він наставляє свою підопічну, як треба писати. Хоч і суворою є критика митця, але й справедливою.

Роман виховання (нім. *Bildungsroman*, *Erziehungsroman*) – широкий жанр, різновид роману, в ідейно-тематичний центр якого покладено процес формування особистості, образ людини у процесі становлення» [5, с. 432].

Однією з важливих особливостей жанру роману виховання є трактування людського характеру. Не дивлячись на повчання, стиль листів Івана Яковича не є ні зверхнім, ні сухим, ні суто менторським. Це лише дружні поради досвідченого митця початківцю. Такі листи є водночас ніби трактатом, але не в повному значенні слова, бо нагадують скоріше науково-популярний стиль, іноді з вкрапленням художнього – звідси метафоричність, образність, наявність порівнянь.

Адже стиль листів будь-якого письменника – це результат впливу його стилю літературного, стилю художніх творів.

Читаючи поради Франка молодій поетці, можна визначити те, яким чином формується стиль самого письменника. Важливими є думки про зміст і форму художнього твору. Бо таких думок про стиль письменницький не знайдемо ніде, лише в листах. Ці поради є унікальними: «Хто вмів своїми, хоч і не складними щодо форми віршами глибоко потрясти серце другого чоловіка, той мусить – свідомо чи

інстинктивно – знати дорогу до серця» [8, с. 36] або «не раджу наслідувати чужих, я тільки раджу вчитися від них методи, форми, підглядати, відки вони черпають у своїм житті живу воду поезії, і дошукуватись так само і в нашій житті подібних джерел» [8, с. 36].

Маючи ще замолоду можливість зажити слави серед читачів, Франко не зловживає нею, а навпаки – залишається відкритим і щирим. Такі й листи його.

Якщо ж порівняти листи Івана Франка до Уляни Кравченко з листами П. Куліша до жінок, то можна побачити, що Куліш не тільки аналітик, а й провидця, організатор, прокладач шляху. Звідси, з одного боку проблемність його листів, вихід в абстрактну мову, з другого, безнастанна поза повчання. Навіть в інтимних листах аж надто часто Куліш проектує особисте на національне, він не просто пише до людини, він її, перед її, сказати б, очима, розтинає анатомічним скальпелем, як лікар, вказує, що робити, а чого не робити. Він пропонує, він застерігає, він кличе, радить, наказує, вимагає, втручається, картає, загрожує, як ветхозавітний пророк, він один знає правду, путь спасіння й майбутнє. Але він також і вчитель, що дає своїм адресатам конкретні постанови, навіть конкретні завдання, що зробити, яку книгу прочитати і як її читати [9, с. 19].

З часом, Франко від дружнього тону листів переходить до інших почуттів. У своїх листах він ніби фліртує з молодою поеткою. Але цей тон листів письменника все ж таки свідчить про дружній флірт, а не про якусь глибоке почуття. Франко й сам зізнається Уляні, що ще не знає, що буде з їх стосунків. А от щодо кохання до Уляни й намірів одруження з нею, то тут поетка дещо перебільшує у своїх спогадах (можливо, хотілося бути ближчою до великого поета): «Первые письма пространны, написаны еще

для незнакомой колеги-поетессы. Содержание их – указания, советы, поучения великого мастера слова. Однако с того момента, когда Иван Франко 14.12.1883 г. приехал ко мне в Бибрку, чтобы наконец лично познакомиться, содержание писем изменяется, и, как сам признавался, он «касается других нежных струн» [4, с. 82].

Письменник у багатьох своїх листах, пишучи про кохання на прикладі художніх творів, зокрема пісень, каже «прошу Вас, не прикладайте смислу тої пісні, а особливо її закінчення, до себе. Я надіюсь, що наші дороги не розійшлися, але, противно, що ми довго будемо йти і працювати спільно для нашого краю. Чи як Ви гадаєте?» [6, с. 390]. Хоча пізніше все ж таки пише про те, що його чуття, може, й не буде завжди «тим почуттям, яке він може відчувати до сестри». Але в листах про це не хоче говорити, посилаючись на те, що треба віч-на-віч розмовляти про таке.

З листів бачимо, яким постає автор листів – і яким адресат. Адже за Ю.Шерехом, якщо розглядати лист як літературний жанр, - а таким він, напевне, є під пером літератора, то одна з головних відмінностей його є та, що він адресований до конкретної і знаної особи. Розуміється, вірш, роман, нарис – теж фіктивні монологи, вони теж, хоч би як це було завуальоване, спрямовані до якогось другого. Але в них цей другий – анонімний, невидимий, випадковий і – здебільшого – колективний. Тому ці літературні твори відбивають поза особою автора, особу уявного читача, читача, баченого автором, а через те – своєрідне заломлення, - по-друге, ще раз, – самого автора. Лист, одначе, несе в собі, крім образу автора, образ конкретної особи, хай теж, як її бачить автор. У цьому сенсі лист нагадує – в малярстві – портрет. Кожний бо портрет приносить образ портретованої людини і маляра. Можна б класифікувати листи різних авторів відповідно

до величини присутності автора і адресата в листах рисах різних осіб. Так писав Юрій Шерех [9, с. 25].

У своїх листах Іван Якович – це, по-перше, вчитель, старший друг, відомий поет, який допомагає і співчуває бідній вчительці. З іншого боку, він дещо невпевнений у собі, не досить рішучий.

Адресатка – дівчина, молода поетка, яка тільки починає торувати свій шлях до літератури й критики, перекладознавства. З огляду на запитання, які вона ставить Франку, можна побачити те, що вона відчуває дещо більше, ніж дружні чуття до Франка (запитання про кохання, лист від 30 листопада 1883 р., в якому Іван Якович пригадує стосунки з Ольгою Рошкевич). На жаль, те, що Уляна писала у своїх спогадах про захоплення нею Франка не є об'єктивним (це дещо сплутує дослідників). Тим більше, що поетка досить-таки «варварським» способом вчиняла з листами письменника. Є багато місць в епістолах, де писано було про інших жінок (Ольгу Рошкевич, французьку поману) і які знищені були саме нею. Отже, свідомо чи несвідомо, але багато того, про що можна було б дізнатися з цих листів залишиться таємницею для нас. Крім виховання поетичного таланту в Уляни, Франко дає й інші поради. Ці поради стосуються й стилю самих листів, а саме ширості в їх написанні: «Ваш послідній лист – не утаю сього перед Вами – видавсь мені трохи неширий, трохи, як німець каже, *verschwoommen*⁴, - конечно, за мою провину. Але все ж таки я думаю, що коли ми відразу зачнем з собою лукавити, то до нічого доброго не дійдем. Для того я надіюсь, що відтепер Ви будете писати до мене по ширості, так як до своєї колежанки, без високих фраз, котрих я навіть не розумію (бігме, що не розумію того, що Ви писали о поезії! Критик з Вас не буде, а так собі попросту, одверто і без церемоній» [6, с. 377]. Це

⁴ Розпливчастий, неясний

свідчить про те, що Іван Якович не любив листів, які містили лише збиті фрази, шаблони, але не виражали почуттів автора. Тому його листи написані простою, доступною мовою, без пишномовних фраз та кліше, вони просто йдуть від серця. Це дружні листи, навіть більше. Іван Франко припускається жартів, вживає приказки: «Але цур їй, тій любові, – яке мені діло до неї, а отсе я *намазав* (курсив наш. – З.Л.) Вам цілу статтю о ній. Ви кажете, що Вам прикро було, що я в такий спосіб не порозумів Вас (навмисно, прошу пані, навмисно – пізнайте з того, який я злосливий чоловік!), буцімто Ви не знаєте вищих чувств, крім любові до мужчини – *тумана 18-го...* (курсив наш. – З.Л.)» [6, с. 378-380].

У такому жартівливому стилі витримано весь лист. Взагалі, помічаємо, що лексика епістолярію Франка відзначається простотою і барвистістю, багатобарвністю. Щодо любовних стосунків між Іваном та Уляною, то поет декілька разів писав про те, що їм треба поговорити про те, про що писати не годиться. Але, на жаль, більше нічого з листів дізнатись не можемо.

Пізніше У. Кравченко виходить заміж і листи Івана Франка знов набувають ознак стилю дружнього листа, листа колеги до колеги, виховний же тон епістол зберігається до самого кінця.

Але все це звучить не нав'язливо. «Тільки Ви працюйте даліше, а особливо вчитуйтесь в Ленау, студійте його форму і спосіб вираження – се Вас вилічить від наслідування Конопницької, котре в присланих віршах декуди дуже виразно пробивається» [6, с. 422].

Франко дуже мало вихваляє свою ученицю: «На мене обі Ваші коломийки зробили враження дуже приємне – бачу в них поворот до реалізму і мелодії пісень народних» [6, с. 446]. Він, маючи власний досвід написання художніх творів, іноді не просто виховує, – він пише

літературну критику на поезії Кравченко, додаючи корисні поради: «Ось для Вас наука – писати і в поезії, і всюди тільки правду, т.є. тільки те, о чім Ви переконані, що се так. Що напишете о собі самій, се буде найпевніше, що о других, те вже треба через дуже тонке сито сіяти» [6, с. 432].

Перебуваючи з Уляною у дружніх стосунках, поет називає її «поетичною надбібрянкою», а її вірші: «Надіюсь також, що Ви пришлете мені тепер, по так довгій павзі, хоч двадцять своїх поетичних цвітоків, хмарок та соловейків...(курсив наш. – З.Л.)» [6, с. 452].

За дослідженням Морозової провідною жанровою модифікацією епістолярної літературної критики є лист-рецензія, тобто розгляд і оцінка художнього твору або окремого етапу творчості, вміщені в письменницькому листі. Його основні стильові ознаки – фрагментарність композиційної побудови, зумовлена довільністю звернення до тем, з приводу яких наводяться судження; наявність елементів ідіостилю внаслідок суб'єктивізму розгляду й оцінок з боку автора листа, використання невваженої науковим досвідом літературознавчої термінології, крім випадків, коли автор листа-рецензії професійно займається літературно-критичною діяльністю. Лист-рецензія, відповідно до розгорну тості й обґрунтованості викладених думок і оцінок, може реалізуватися у формі епістолярної критичної репліки, епістолярної рецензії-нотаток або епістолярної рецензії-есе.

Епістолярна критична репліка – це нерозгорнута характеристика одного найсуттєвішого на погляд автора листа, моменту прочитаного ним твору або його загальна немотивована оцінка, вміщена в листі письменника [9].

Наприклад, вже згаданий уривок у листі 185 до У. Кравченко від 16 травня 1887 року: «На мене Ваші обі коломийки зробили враження дуже

приємне – бачу в них поворот до реалізму і мелодії пісень народних» [6, с. 446] – епістолярна критична репліка.

Або епістолярна рецензія-нотатки, в яких Іван Франко дає деякі поради Уляні: «Вид Бібрки від каплички дуже гарний і піддав мені гадку пропонувати Вам, щоб Ви описали його, розуміється віршами. Се була би перша (а властиво, друга по «Бескидах») Ваша проба поезії описової. Ану-ко трібуйте, як Вам се вдасться» (від 9 травня 1884) [6, с. 432].

Епістолярна рецензія-есе – це наведені в письменницькому листі виразно індивідуалізовані, вільні за своєю композиційною побудовою роздуми щодо прочитаного художнього твору, які не претендують на вичерпність його літературно-критичного розгляду. Її характерною ознакою є домінування авторської суб'єктивності над науковою обґрунтованістю висновків і оцінок, що спричиняє появу суб'єктивно-ліричного типу композиційної побудови («рух авторського почуття») з притаманною йому експресивністю [10].

«Пишіть далі оригінальні речі, а в тих оригінальних якнайменше філософствуй те, а якнайбільше оповідайте та описуйте. Все те, де Ви, забувшись часом, перестаєте філософствувати, а оповідаєте чи то те, що у Вас в душі діється (не те, що в голові думається), або те, що довкола Вас – виходить дуже гарне, коли натомість у філософії поза банальні фрази Ви не можете вийти. Я дуже радо повітаю від Вас новий ряд фрагментів у тім напрямі...» [6, с. 13] – епістолярна рецензія есе.

Як писала у спогадах сама Уляна: «Советы, упреки и похвалы моего великого друга сплетались в букет ароматных цветов, в котором был и колючий репейник. И. Франко своим влиянием, трудом и примером воспитывал все молодое поколение, которое по его указанию выходило на новый путь» [4, с. 88].

ЛІТЕРАТУРА

1. Коцюбинська М. «Зафіксоване і нетлінне». Роздуми про епістолярну творчість. – К.: Дух і Літера. Харківська правозахисна група, 2001. – 300 с.
2. Комарова С. И. Функционирование перифразы в эпистолярном стиле вт. п. XVIII века: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Днепропетр. гос. ун-т. Днепропетровск, 1990.
3. Бондар Лариса. Три любовні історії Івана Франка. – Дрогобич: Коло, 2007. – 88 с.
4. Уляна Кравченко. Истинный друг и учитель/ Иван Франко в воспоминаниях современников. – М., 1966. – 448 с.
5. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
6. Іван Франко Зібр. тв.: У 50 т. – К., 1986. – 768 с. – Т.48. Листи (1874-1885).
7. Франко І. Зібр. тв.: У 50 т. – К., 1986. – 810 с. – Т.49. Листи (1886-1894).
8. Франко І. Зібр. тв.: У 50 т. – К., 1986. – 703 с. – Т.50. Листи (1895-1916).
8. Шевельов Юрій. Кулішеві листи і Куліш у листах: Передмова// Шерех Юрій. Третя сторожа. – Балтимор – Торонто: Смолоскип, 1991. – С. 32-76.
9. Морозова Л. І. Письменницький епістолярій у системі літературних жанрів. – Автореферат дис. канд. філол. наук 10.01.06/ Київський нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2007. – 20 с.

SUMMARY

The article deals with family epistles of Ivan Franko to Ulyana Kravchenko according to their genre peculiarities. The author pays attention to investigation of individuality of the writer's epistolary style. The images of the author and addressee are also analyzed.

Наталья Пасекова

**НАВСТРЕЧУ ДОСТОЕВСКОМУ (НА МАТЕРИАЛІ ЛЕКЦІЙ
В.В. НАБОКОВА О Ф.М. ДОСТОЕВСКОМ)**

В статті розглянуто погляди В. Набокова як літературного критика на творчість Ф. Достоевського в контексті авторського критичного доробку. Через призму художнього світу Ф. Достоевського розкрито не тільки ідеологічну полеміку двох великих письменників, а й доміанти естетики автора лекції.

Некоторые свои эстетические взгляды В. В. Набоков излагает в лекции «Искусство литературы и здравый смысл», где обосновывается понимание искусства не как отражения жизни, а как ее пересоздания творческой волей художника. Художник, опираясь на индивидуальное восприятие и воображение, старается увидеть неповторимое, особенное, скрытое за внешней видимостью явлений. Именно в мире свободного творчества, утверждает Набоков, открывается подлинная связь вещей, а факты обнаруживают свою обманчивость и нелепость, лишь там реальные силы разрушения превращаются в нереальные, а вера в добрую природу человека – осязаемой правдой. В. В. Набокову становится близким искусство, в котором объективная логика событий заменяется субъективной логикой воспринимающего их сознания.

Однако, заметим, что осудив «здравый смысл», писатель остаётся верен определённым установкам, выработанным в процессе собственного творчества. При всей субъективности авторской позиции, «здравомыслящий» Набоков-лектор стремится оценить литературное произведение в духе взглядов представителей сравнительно-исторической школы: «Произведение искусства – это всегда создание нового мира, и